

سیره خانوادگی اهل بیت علیهم السلام

قاسم خانجانی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

تابستان ۱۴۰۴

خانجانی، قاسم، ۱۳۴۲ -
سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام) / قاسم خانجانی؛ ویراستار معصومه شجاعی. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۴۰۴.
ده، ۲۴۶ ص.: جدول - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۷۸۱: تاریخ اسلام: ۱۶۵)
ISBN: 978-600-298-575-0
بها: ۲۸۱۰۰۰ ریال
فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: همچنین به صورت زیرنویس.
۱. خانواده‌ها--جنبه‌های مذهبی--اسلام. ۲. Families -- Religious aspects -- Islam.
۳. تربیت خانوادگی--جنبه‌های مذهبی--اسلام. ۴. Domestic education -- Religious aspects - Islam*.
۵. سنت نبوی. ۶. Wonts of the Prophet*. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
BP۲۳۰/۱۷ ۲۹۷/۶۴۲
شماره کتابشناسی ملی ۱۰۰۹۱۸۹۳

سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام)

مؤلف: قاسم خانجانی (عضو هیئت علمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه)

ویراستار: معصومه شجاعی

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه آرایی: تحریر اندیشه

چاپ اول: تابستان ۱۴۰۴

تعداد: ۳۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم-سبحان

قیمت: ۲۸۱۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۹۸-۵۷۵-۰

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰

(انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰) نمابر: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص.پ. ۳۷۱۸۵-۳۱۵۱

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

فروشگاه اینترنتی: https://shop.rihu.ac.ir

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به‌عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی رحمته‌الله، بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۷۸۰ عنوان کتاب و ۹ نشریه علمی اشاره کرد.

کتاب حاضر به عنوان منبع درسی برای رشته‌های تاریخ اسلام، تاریخ تشیع و تاریخ اهل بیت علیهم‌السلام در مقطع کارشناسی ارشد تألیف شده است، البته دیگر علاقه‌مندان به این زمینه تحقیقی نیز می‌توانند از آن بهره‌مند شوند.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از تلاش‌های مؤلف محترم اثر، حجت الاسلام والمسلمین قاسم خانجانی و نیز از ارزیاب محترم، حجت الاسلام والمسلمین یدالله مقدسی، سپاسگزاری کند.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
------------	---

فصل اول: کلیات

۱. پرسش و شیوه تحقیق.....	۳
۲. پیشینه تحقیق.....	۳
۱. سیره خانوادگی پیامبر ﷺ و اهل بیت ﷺ.....	۴
۲. سیره خانوادگی ائمه معصومین ﷺ.....	۴
۳. سیره عملی پیامبر ﷺ و اهل بیت ﷺ در خانواده.....	۴
۴. سیره تربیتی و اخلاقی پیامبر و اهل بیت ﷺ در خانه و خانواده: ارتباط با خداوند (جلد ۱).....	۵
۵. سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت ﷺ.....	۵
۶. تربیت خانواده در سیره نبوی.....	۵
۷. حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت ﷺ.....	۶
۳. اعتبار سنجی منابع.....	۷
۱-۳. منابع حدیثی.....	۷
۲-۳. منابع فقهی، اخلاقی و اعتقادی.....	۸
۳-۳. منابع رجالی و تراجم.....	۸
۴-۳. منابع تاریخی.....	۸
۱-۴-۳. منابع عمومی تاریخ اسلام.....	۹
۲-۴-۳. منابع عمومی تاریخ و فضائل امامان ﷺ.....	۹
۱-۲-۴-۳. الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، نوشته محمد بن محمد بن نعمان عکبری	
بغدادی، مشهور به شیخ مفید (م ۴۱۳ ق).....	۱۰
۲-۲-۴-۳. إعلام الوری بأعلام الهدی، نوشته فضل بن حسن طبرسی (م ۵۴۸ ق).....	۱۰
۳-۲-۴-۳. مناقب آل ابی طالب، مشهور به المناقب، نوشته محمد بن علی، ابن شهر آشوب مازندرانی	
(م ۵۸۸).....	۱۰

۳-۴-۲	تذکرة خواص الامة فى خصائص الائمة معروف به تذکرة الخواص، نوشته سبط ابن جوزى
۱۱	(م ۶۵۴).....
۳-۴-۵	کشف الغمة فى معرفة الائمة، نوشته على بن عيسى اربلى (م ۶۹۲ ق).....
۳-۴-۶	الدّر النظيم فى مناقب الائمة الالهاميم، جمال الدين يوسف بن حاتم عاملی (مقرن ۷).....
۱۲	۴. مفاهيم.....
۱۲	۴-۱. اهل بيت ﷺ.....
۱۳	۴-۲. سيره.....
۱۳	۴-۳. تعريف خانواده.....
۱۵	۴-۳-۱. انواع خانواده.....
۱۵	۴-۳-۱-۱. خانواده هسته‌ای.....
۱۶	۴-۳-۲. خانواده گسترده.....
۱۶	۴-۳-۱-۳. خانواده پدرسالار / خانواده مادرسالار.....
۱۷	۴-۳-۴. خانواده تک‌همسر / چندهمسر.....
۱۷	۴-۳-۵. خانواده تک‌والدی.....
۱۸	۵. جایگاه خانواده.....
۱۸	۵-۱. جایگاه خانواده در اسلام.....

فصل دوم: تشکیل خانواده در سیره اهل بیت ﷺ

۲۱	۱. اهداف ازدواج و تشکیل خانواده در سیره اهل بیت ﷺ.....
۲۱	۱-۱. آرامش و سکون.....
۲۲	۱-۲. رفع نیاز جنسی.....
۲۳	۱-۳. تکثیر و پرورش نسل صالح.....
۲۴	۱-۴. پاک‌دامنی و دوری از گناه.....
۲۴	۲. شرایط ازدواج در سیره اهل بیت ﷺ.....
۲۵	۲-۱. سن مناسب ازدواج.....
۲۹	۲-۱-۱. بلوغ جنسی.....
۳۰	۲-۱-۲. بلوغ عقلی.....
۳۱	۲-۱-۳. بلوغ عاطفی.....
۳۲	۳. آداب و رسوم ازدواج در سیره اهل بیت ﷺ.....
۳۲	۳-۱. انتخاب همسر.....
۴۰	۳-۱-۱. خواستگاری.....
۴۲	۱. توجه به ایمان و معنویت و بی‌توجهی به مادیات و امور دنیوی.....
۴۳	۲. توجه کردن به نظر دختر.....
۴۵	۳. توجه کردن به نظر خانواده دختر.....
۴۵	۴. اقدام برای خواستگاری از سوی بزرگ‌ترها.....

۴۶	۵. بی توجهی به آداب و رسوم غلط
۴۶	۳-۱-۲. مهریه
۴۷	۱. هدیه بودن مهریه
۴۷	۲. اندک بودن مهریه
۴۸	۳. تسریع در پرداخت مهریه
۴۹	۴. مهریه از مال حلال
۴۹	۳-۱-۳. عقد ازدواج
۵۰	۳-۱-۴. جهیزیه
۵۱	۳-۱-۵. آداب شب عروسی

فصل سوم: تعلیم و تربیت فرزندان در سیره اهل بیت (ع) قبل از نوجوانی

۵۹	مقدمه: جایگاه فرزند و فرزندپروری
۶۰	۱. تعلیم و تربیت فرزند پیش از تولد
۶۰	۱-۱. آداب نزدیکی و مباشرت
۶۳	۲. تعلیم و تربیت فرزند پس از تولد
۶۴	۲-۱. نعمت دانستن فرزند و سپاس گزاری به درگاه خداوند
۶۴	۲-۲. انتخاب نام نیک
۷۰	۲-۳. پوشش نوزاد
۷۲	۲-۴. گفتن اذان و اقامه در گوش نوزاد
۷۳	۲-۵. برداشتن کام نوزاد
۷۴	۲-۶. سر تراشیدن و صدقه دادن
۷۵	۲-۷. عقیقه
۷۷	۲-۸. ولیمه
۷۹	۲-۹. ختنه کردن
۸۱	۲-۱۰. شیرخوارگی
۸۴	۲-۱۱. لالایی و سخن گفتن با کودک
۸۶	۳. تعلیم و تربیت فرزند در دوران کودکی
۸۶	۳-۱. تغذیه و روزی حلال
۸۹	۳-۲. بازی با کودک
۹۴	۳-۳. محبت به فرزندان
۹۵	۳-۳-۱. دست کشیدن به سر فرزندان
۹۶	۳-۳-۲. بوسیدن فرزندان
۹۹	۳-۳-۳. غذا گذاشتن دهان فرزندان
۹۹	۳-۳-۴. دوری از خشونت با فرزندان
۱۰۱	۳-۳-۵. تکریم و احترام به فرزندان

۱۱۲	۳-۳-۶. هدیه دادن به فرزندان.....
۱۱۴	۳-۳-۷. سلام کردن.....
۱۱۴	۳-۳-۸. تحقیر نکردن کودکان.....
۱۱۶	۳-۳-۹. نگرانی هنگام بیماری و اظهار حزن و اندوه در مرگ کودکان.....
۱۱۹	۳-۳-۱۰. رعایت عدالت بین فرزندان.....
۱۲۲	۳-۳-۱۱. دعا در حق فرزندان.....
۱۲۳	۴. آموزش فرزندان.....
۱۲۳	۴-۱. موضوعات آموزشی.....
۱۲۳	۴-۱-۱. خواندن و نوشتن.....
۱۲۵	۴-۱-۲. قرآن.....
۱۲۶	۴-۱-۳. معارف دینی.....
۱۲۸	۴-۱-۴. دعا هنگام بیماری.....
۱۲۸	۴-۱-۵. انجام کار خیر بدون توقع.....
۱۲۹	۴-۱-۶. آداب غذا خوردن.....
۱۳۰	۴-۱-۷. نکات بهداشتی و طبی.....
۱۳۰	۴-۱-۸. گذشت و بخشش.....
۱۳۱	۴-۱-۹. امانت‌داری.....
۱۳۱	۴-۱-۱۰. پرهیز از انتقام و مقابله به مثل.....
۱۳۲	۴-۱-۱۱. تفکر و اندیشه قبل از عمل.....
۱۳۳	۴-۱-۱۲. پرهیز از ظلم و ستم.....
۱۳۳	۴-۱-۱۳. ذکر و دعا.....
۱۳۶	۴-۱-۱۴. میانه‌روی در عبادت.....
۱۳۷	۴-۱-۱۵. دستور به عبادت.....
۱۳۹	۴-۱-۱۶. دستور به نماز در سن ۵ سالگی.....
۱۳۹	۴-۱-۱۷. دستور به روزه برای تمرین و آمادگی.....
۱۴۰	۴-۱-۱۸. دستور به جمع بین نمازها.....
۱۴۰	۴-۱-۱۹. آسان کردن عبادت.....
۱۴۱	۴-۱-۲۰. عزاداری برای امام حسین (علیه السلام).....
۱۴۲	۴-۱-۲۱. انفاق و بخشش.....
۱۴۳	۴-۱-۲۲. آداب دوست گرفتن.....
۱۴۵	۴-۱-۲۳. آداب میهمان‌نوازی.....
۱۴۶	۴-۲. شیوه‌های آموزش.....
۱۴۶	۴-۲-۱. آموزش در قالب پرسش و پاسخ.....
۱۴۹	۴-۲-۲. آموزش غیرمستقیم.....
۱۵۲	۴-۲-۳. آموزش در قالب وصیت.....

۱۵۲	۴-۲-۳-۱. وصیت به انجام عبادت برای پدر و مادر و اجداد.....
۱۵۳	۴-۲-۳-۲. وصیت به صبر و دعا برای رفع مشکلات.....
۱۵۵	۴-۲-۳-۳. وصیت به بهره‌مند شدن از ماه رمضان.....

فصل چهارم: تعلیم و تربیت فرزندان در سیره اهل بیت (علیهم‌السلام) پس از نوجوانی

۱۵۷	۱. تعلیم و تربیت فرزندان در نوجوانی.....
۱۵۷	۱-۱. تعلیم و تربیت اعتقادی.....
۱۵۸	۱-۲. تعلیم و تربیت عفت جنسی.....
۱۶۰	۱-۳. تعلیم و تربیت اجتماعی.....
۱۶۱	۱-۳-۱. پذیرش عذر دیگران.....
۱۶۱	۱-۳-۲. رعایت حجاب و عفاف.....
۱۶۳	۱-۳-۳. خوش‌رویی.....
۱۶۳	۱-۳-۴. پرهیز از شوخی بی‌مورد.....
۱۶۴	۱-۳-۵. توجه به اطرافیان به‌ویژه خویشاوندان.....
۱۶۴	۱-۳-۶. توجه به ظاهر و لباس.....
۱۶۵	۱-۳-۷. بی‌توجهی به آداب و رسوم غلط.....
۱۶۶	۱-۳-۸. وصیت کردن.....
۱۶۷	۲. تعلیم و تربیت فرزندان در جوانی.....
۱۶۷	۲-۱. مشورت.....
۱۶۸	۲-۲. توصیه به شکرگزاری.....
۱۶۹	۲-۳. سفارش به استفاده از عمر و نداشتن آرزوهای بلند.....
۱۷۰	۲-۴. امرونی نکردن مستقیم.....
۱۷۲	۲-۵. تکریم و احترام به دیگران.....
۱۷۳	۲-۶. مدارا کردن با همسر.....
۱۷۳	۲-۷. رعایت حقوق.....

فصل پنجم: روابط همسران در سیره اهل بیت (علیهم‌السلام)

۱۷۵	۱. وظایف متقابل همسران.....
۱۷۵	۱-۱. اظهار مهر و محبت.....
۱۷۷	۱-۱-۱. اظهار محبت با زبان و گفتن کلمات محبت‌آمیز.....
۱۸۰	۱-۱-۲. نشستن در کنار همسر.....
۱۸۰	۱-۱-۳. هم‌بستر بودن با همسر حتی در ایام عذر شرعی.....
۱۸۱	۱-۱-۴. شوخی و مزاح.....
۱۸۱	۱-۱-۵. خرید کالا و هدیه دادن.....
۱۸۳	۱-۱-۶. غذا خوردن با خانواده.....

۱۸۴	۷-۱-۱. کار کردن و کسب روزی حلال.....
۱۸۵	۸-۱-۱. کمک کردن در انجام امور منزل.....
۱۸۷	۹-۱-۱. دور کردن عوامل ناراحتی و غم و اندوه.....
۱۸۷	۱۰-۱-۱. همراهی در مواقع خاص همچون زایمان یا بیماری.....
۱۸۸	۱۱-۱-۱. توجه به آرامش و آسایش همسر.....
۱۸۹	۱۲-۱-۱. ایجاد رضایت برای همسر.....
۱۹۱	۱۳-۱-۱. رعایت عدالت و مساوات بین همسران.....
۱۹۵	۱۴-۱-۱. پذیرفتن عذر همسر.....
۱۹۶	۱۵-۱-۱. پذیرفتن پیشنهاد همسر.....
۱۹۶	۱۶-۱-۱. تذکر از روی دلسوزی.....
۱۹۹	۱۷-۱-۱. توضیح و تبیین.....
۲۰۳	۱۸-۱-۱. عدم تنبیه و کتک نزدن.....
۲۰۷	۲-۱. آراستگی.....
۲۱۱	۳-۱. تکریم و احترام.....
۲۱۲	۲. طلاق و جدایی.....
۲۱۳	۱. اختلاف در نام.....
۲۱۴	۲. اختلاف در سبب.....
۲۱۵	۳. عدم تحقق طلاق در این مورد.....
۲۱۵	۴. ناسازگاری زمان این خبر.....

فصل ششم: سایر اعضای خانواده در سیره اهل بیت (علیهم السلام)

۲۱۹	۱. احترام به پدر و مادر در سیره اهل بیت (علیهم السلام).....
۲۲۲	۱-۱. دعا کردن برای پدر و مادر.....
۲۲۳	۲-۱. سوگواری بر پدر و مادر.....
۲۲۴	۲. محبت و احترام به برادر و خواهر.....
۲۲۹	۳. سایر خویشاوندان.....
۲۳۳	۴. اقوام همسر.....
۲۳۵	منابع و مأخذ.....

مقدمه

الگو و اسوه حسنه بودن رسول خدا ﷺ یکی از مهم ترین ابعاد شخصیت ممتاز آن حضرت است که در قرآن به آن تأکید شده و از همان ابتدای بعثت رسول خدا ﷺ محل توجه مسلمانان بوده است. پس از رسول خدا ﷺ، حضرت فاطمه (علیها السلام) و امامان معصوم (علیهم السلام) بهترین الگوهای بودند که توجه مسلمانان، به ویژه شیعیان را به خود جلب کردند و آنان تلاش می کنند زندگی خود را براساس سیره و روش زندگی این الگوها تنظیم کنند؛ بنابراین الگو بودن معصومان برای شیعیان و پیروان امامان شیعه (علیهم السلام) تردیدناپذیر است؛ زیرا آنان براساس مبانی قرآنی، دینی و مذهبی، سنت و سیره امامان شیعه (علیهم السلام) را در ادامه سنت و سیره رسول خدا ﷺ می دانند و با توجه به اسوه و الگو بودن معصومان (علیهم السلام)، یکی از ابعاد الگویی آنان سیره و روش زندگی معصومان (علیهم السلام) در محیط خانواده و سیره خانوادگی است. بدیهی است که الگوپذیری از جنبه های مختلف سیره خانوادگی معصومان (علیهم السلام) مستلزم شناخت رفتار و اقداماتی است که ایشان در مواقع مختلف درباره افراد خانواده یا در محیط خانواده داشتند و در صورت شناخت این موارد می توان در مسیر هرچه بهتر شدن روابط افراد خانواده گام برداشت.

باآنکه خانواده را کوچک ترین نهاد اجتماعی دانسته اند، اما به نظر می رسد در طول تاریخ بشر، این نهاد کوچک اجتماعی بیشترین تأثیر را در عرصه های مختلف داشته است؛ به گونه ای که می توان گفت سعادت و شقاوت بشر و همچنین پیشرفت و انحطاط جوامع مختلف انسانی و تمدن های بشری درگرو تأثیرگذاری و اهمیت نقش همین نهاد کوچک بوده و هست. بر همین اساس، اسلام که نهاد خانواده را اصلی ترین رکن جامعه و بستر فرهنگ های گوناگون و زمینه ساز خوشبختی و یا بدبختی انسان ها و امت ها می داند، به سلامت، رشد و پویایی این نهاد

سرنوشت‌ساز عنایت ویژه‌ای دارد. از همین رو مهم‌ترین متون دینی و منابع معرفتی اسلام، یعنی قرآن و سخنان پیامبر ﷺ و معصومان (علیهم السلام) سرشار از توصیه‌های کارآمد، راهکارهای اساسی و آموزه‌های نجات‌بخشی هستند که متناسب با هر دوره و عصری درباره کلی‌ترین مسائل خانواده تا جزئی‌ترین موارد آن، رهنمودهای لازم را ارائه کرده‌اند. با توجه به آنکه در فرهنگ اسلامی، سیره اهل بیت (علیهم السلام) در هر دو قلمرو گفتار و کردار، مهم‌ترین منبع معرفتی درباره خانواده به شمار می‌رود، معرفی، بازشناسی و ارائه راهکارهای عملی از سیره اهل بیت (علیهم السلام) در زمینه‌های مختلف مربوط به خانواده از اهمیت بسیاری برخوردار است. به همین منظور به نظر رسید نگارش کتابی که بتواند پاسخگوی این نیاز اجتماعی باشد، ضرورت دارد و لازم است با توجه به ابعاد مختلف خانواده، سیره عملی اهل بیت (علیهم السلام) در همه ابعاد تبیین شود تا بتواند الگوی مناسبی برای خانواده، تربیت خانوادگی و سبک درست زندگی در خانواده باشد. بدیهی است که در این نوشته تمرکز نگارش بر موارد عملی بوده است و از این رو رهنمودها، راهکارها، سفارش‌ها، احادیث و روایات اهل بیت (علیهم السلام) درباره موضوعات مختلف روابط خانواده کمتر محل توجه قرار گرفته است. هرچند تنها در برخی موارد، به اختصار، به آن‌ها نیز اشاره شده است.

در این نوشته سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام) پیش از ازدواج تا فرزند داشتن و دوره‌های مختلف تربیت فرزندان و انتخاب همسر و ازدواج آنان و همچنین رفتار شایسته با پدر و مادر و بستگان مطرح شده است. بر همین اساس، جایگاه خانواده در اسلام، تشکیل خانواده در سیره اهل بیت (علیهم السلام)، اهداف ازدواج و تشکیل خانواده در سیره اهل بیت (علیهم السلام)، شرایط ازدواج در سیره اهل بیت (علیهم السلام)، آداب و رسوم ازدواج در سیره اهل بیت (علیهم السلام)، تعلیم و تربیت فرزندان در سیره اهل بیت (علیهم السلام) قبل از نوجوانی، تعلیم و تربیت فرزندان در سیره اهل بیت (علیهم السلام) پس از نوجوانی، تعلیم و تربیت فرزندان در نوجوانی و تعلیم و تربیت فرزندان در جوانی محورهای فصولی است که در این نوشته به آن‌ها پرداخته شده است.

فصل اول

کلیات

۱. پرسش و شیوه تحقیق

اهمیت خانواده و انکارناپذیر بودن نقش آن در جامعه که به همه ارکان اجتماع ارتباط دارد، این پرسش را به وجود می آورد که سیره اهل بیت (علیهم السلام) چه مقدار می تواند در این باره نقش داشته باشد و ما در چه زمینه هایی می توانیم از سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام) الگو بگیریم. با بررسی منابع تاریخی و حدیثی در می یابیم که سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام)، هم به لحاظ گفتار و توصیه ها و دستورهای سازنده تربیتی و خانوادگی و هم از نظر ارائه نمونه های رفتاری در زمینه های مختلف رفتار خانوادگی می تواند به شکل بسیار مؤثری راهگشا باشد. درحقیقت الگو بودن اهل بیت (علیهم السلام) در زمینه های مختلف فردی و اجتماعی، از جمله سیره خانوادگی، بهترین راهنما برای زندگی بهتر و بهترین راهبرد برای رسیدن به سعادت و کمال است. در این نوشته با روش مطالعه کتابخانه ای و با بهره گیری از امکانات موجود در فضای تحقیق و پژوهش به بخش های مختلفی از سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام) با تمرکز بر رفتار عملی اهل بیت (علیهم السلام) پرداخته شده است.

۲. پیشینه تحقیق

اهمیت نقش خانواده در جامعه سبب شده است که درباره سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام) به عنوان الگوی اصلی جامعه اسلامی، کتاب ها، پایان نامه ها، مقاله ها و نوشته های متنوع و مختلفی سامان یافته و تدوین شود. بدیهی است که هر یک از این نوشته ها به بخشی از سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام) یا از زاویه ای متفاوت با دیگران به این موضوع نگرسته اند؛ اما هیچ کدام از این نوشته ها به همه مباحث مربوط به سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام) با نگاهی جامع و با توجه به بعد

رفتاری و عملی سیره اهل بیت (علیهم السلام) نپرداخته‌اند. در ادامه به برخی از این آثار که ارتباط بیشتری با نوشته حاضر دارند، اشاره می‌شود:

۱. سیره خانوادگی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت (علیهم السلام)

این کتاب نوشته حامد ولی‌زاده است که به سال ۱۳۹۶ به‌وسیله مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (علیه السلام) در ۲۷۱ صفحه در قم به چاپ رسیده است. این کتاب بیشتر به مباحث گفتاری سیره اهل بیت (علیهم السلام) در موضوعات مختلف مربوط به خانواده پرداخته است و درحقیقت توصیه و دستورات اهل بیت (علیهم السلام) را در زمینه مباحث مختلف خانواده در بردارد. البته این کتاب بخش‌هایی از مباحث خانوادگی را نیز پوشش نداده است و در بسیاری از موارد به آوردن متن عربی روایات اقدام کرده است که ممکن است آن را برای اثر پژوهشی مناسب ندانند؛ افزون‌بر آنکه در این اثر، در موارد بسیاری، از آیات قرآن به‌عنوان شاهد و یا مبنای مباحث استفاده شده است که هرچند معارف بسیار باارزش و مهمی است، اما این موارد آموزه‌ها و یا توصیه‌های قرآنی است و به سیره اهل بیت (علیهم السلام) ارتباط ندارد.

۲. سیره خانوادگی ائمه معصوم (علیهم السلام)

این کتاب نوشته ابوالفضل سلمانی گوی است که به اهتمام اصغر منتظرالقائم و مصطفی پیرمردیان و به‌وسیله مجمع جهانی اهل بیت (علیهم السلام) در ۲۲۹ صفحه در قم چاپ شده است. این کتاب نیز بیشتر سیره گفتاری ائمه معصومین (علیهم السلام) درباره خانواده را مطرح کرده و در موارد اندکی نیز به سیره عملی و نمونه‌های رفتاری اهل بیت (علیهم السلام) در مباحث خانواده پرداخته است. در این کتاب در برخی موارد به مباحثی از خانواده در قرآن اشاره شده و آیات مربوط به آن نیز آمده است که نمی‌توان آن را سیره ائمه معصومین (علیهم السلام) به شمار آورد؛ افزون‌بر آنکه به بخش‌هایی از مباحث خانواده در سیره ائمه معصومین (علیهم السلام) نیز اشاره نشده است.

۳. سیره عملی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت (علیهم السلام) در خانواده

این کتاب نوشته محمد جمعه شیخ‌زاده است که در ۱۶۰ صفحه به‌وسیله انتشارات جامعه المصطفی العالمية در سال ۱۳۹۶ چاپ شده است. هرچند این کتاب چنان‌که از نام آن

پیداست به دنبال نشان دادن سیره عملی اهل بیت (علیهم السلام) در خانواده بوده است، اما بخش قابل توجهی از مباحث سیره عملی اهل بیت (علیهم السلام) در خانواده را دربر ندارد. درحقیقت در این کتاب به گزیده‌ای از این سیره پرداخته شده است و در بسیاری از موارد نیز از بیان سیره عملی فاصله گرفته و به سفارش‌ها و دستورهای عمومی اهل بیت (علیهم السلام) پرداخته است.

۴. سیره تربیتی و اخلاقی پیامبر و اهل بیت (علیهم السلام) در خانه و خانواده: ارتباط با خداوند (جلد ۱)

این کتاب نوشته اسدالله طوسی است که در ۴۸۰ صفحه به‌وسیله مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (رحمه الله) در سال ۱۳۸۹ در قم به چاپ رسیده است. این کتاب چنان‌که از نام آن پیداست، به سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام) اختصاص ندارد؛ اما در خلال مباحث مختلفی از سیره تربیتی و اخلاقی اهل بیت (علیهم السلام) در خانه و خانواده به بخش‌هایی از سیره خانوادگی ایشان نیز اشاره کرده است. بدیهی است که در این کتاب همه مباحث خانواده مطرح نشده است و تمرکز مباحث مطرح‌شده نیز بر سیره عملی اهل بیت (علیهم السلام) نیست.

۵. سیره تربیتی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت (علیهم السلام)

این کتاب نوشته محمد داوودی و سید علی حسینی‌زاده است که در سال ۱۳۸۹ به‌وسیله پژوهشگاه حوزه و دانشگاه در قم به چاپ رسیده و چند بار تجدید چاپ شده است. با توجه به آنکه موضوع کتاب سیره تربیتی است، بدیهی است که بسیاری از مباحث مربوط به سیره خانوادگی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت (علیهم السلام) را دربر دارد؛ اما نخست آنکه تمرکز کتاب بر سیره گفتاری و توصیه‌های اهل بیت (علیهم السلام) است و سیره عملی، بسیار کمتر مطرح شده است و دوم آنکه بیشتر با نگاه تربیتی به مباحث پرداخته است؛ ازاین‌رو بخشی از سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام) را ندارد. افزون‌بر آنکه بسیاری از مباحث آن سیره گفتاری و توصیه‌های اهل بیت (علیهم السلام) و در بسیاری از موارد توصیه‌های لقمان حکیم به فرزندش است که در موارد نادری به‌اشتباه، با عنوان توصیه‌های اهل بیت (علیهم السلام) مطرح شده است.

۶. تربیت خانواده در سیره نبوی

این کتاب نوشته محمدرضا شرفی است که در ۱۸۱ صفحه در سال ۱۳۹۲ به‌وسیله انتشارات

سازمان تبلیغات اسلامی در تهران چاپ شده است. این کتاب، همچنان که در معرفی آن آمده است، به بررسی سیره علمی و عملی پیامبر خاتم (علیه السلام) در خانواده و به بخشی از فرمایشات و عملکردهای پیامبر خاتم (علیه السلام) که ناظر به نهاد خانواده است، می‌پردازد. الگوی تشکیل خانواده، الگوی تدبیر و تقویت خانواده، الگوی نشاط و مدیریت عاطفی، انواع انگیزه در ازدواج، انواع شناخت‌ها، عوامل نشاط و مودت از اهم مطالب این کتاب هستند و چنان‌که پیداست تمرکز مطالب بر سیره گفتاری و توصیه‌های رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است.

۷. حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت (علیهم السلام)

این کتاب نوشته محمدجواد طبسی است که در ۳۳۲ صفحه به وسیله انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم به سال ۱۳۷۴ چاپ شده است. این کتاب مباحث بسیاری مربوط به حقوق و تربیت فرزندان در سیره اهل بیت (علیهم السلام) را دربر دارد و در موارد بسیاری به سیره عملی اهل بیت (علیهم السلام) در این زمینه نیز اشاره کرده است؛ اما همچنان که از نام آن پیداست محدود به حقوق و تربیت فرزندان است و مطالب مربوط به ازدواج و آداب آن و مباحث مختلف مربوط به خانواده را شامل نمی‌شود.

افزون‌براین، پایان‌نامه و مقاله‌های متعددی نیز در این باره نوشته شده‌اند که یا به سبب ارتباط با تنها یکی از امامان (علیهم السلام) یا تمرکز بر بخشی از سیره و اخلاق خانوادگی و یا تمرکز بر سیره گفتاری و توصیه‌ای اهل بیت (علیهم السلام)، از جامعیت لازم برخوردار نیستند. پایان‌نامه «اخلاق خانوادگی از نگاه امام علی (علیه السلام)»، نوشته عبدالمجید بحرینی؛ «اخلاق خانواده مطلوب در سیره نبوی»، نوشته رضا محمدی؛ «آموزه‌های جهانی اخلاق خانواده در قرآن و سیره اهل بیت (علیهم السلام)»، نوشته مصطفی شریفی؛ «الگوی رفتار در خانواده از دیدگاه کلام و سیره علوی»، نوشته ناهید امیدی؛ «سیره رفتاری امام حسین (علیه السلام) با خانواده با محوریت سفر کربلا»، نوشته فاطمه قاسمی و مقاله‌های «سبک زندگی خانوادگی در قرآن و سنت پیشوایان معصوم (علیهم السلام)» که به قلم عنایت‌الله شریفی و مهرعلی لطفی نگاشته شده و در فصلنامه معارف قرآنی، شماره ۱۴، پاییز ۱۳۹۲ انتشار یافته است؛ «سیره اخلاقی و خانوادگی مادران اهل بیت (علیهم السلام)» که در فصلنامه مطالعات پژوهشی زنان بارویکرد اسلامی، دوره ۱، شماره ۱ به چاپ رسیده است؛ «امام علی (علیه السلام) و تربیت فرزند»، نوشته علی همت بناری که در مجله فرهنگ کوثر، شماره ۳۷، در سال ۱۳۷۹

چاپ شده است؛ «روش‌های تربیت کودک تا هفت سالگی در اندیشه امام علی (علیه السلام)»، نوشته غلامحسین رضایت و فاطمه رضایت که در مجله پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی در سال ۱۳۹۴، شماره ۲۷، چاپ شده است، از جمله این نوشته‌ها هستند.

۳. اعتبار سنجی منابع

برای تحقیق و نگارش درباره سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام)، همانند سیره‌نویسی در زمینه‌های دیگر مربوط به اهل بیت (علیهم السلام) از بسیاری از منابع تاریخی، کلامی، حدیثی، رجال‌ی و غیره استفاده می‌شود. این مطالب در منابع دست‌اول و کهن تاریخی نیز به‌طور پراکنده آمده‌اند؛ از این رو منابعی که به تاریخ زندگی امامان (علیهم السلام) پرداخته‌اند، طبیعی است که به سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام) نیز اشاره کرده باشند. بر این اساس، مهم‌ترین منابعی که سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام) را دربر دارند به چند دسته تقسیم می‌شوند: ۱. منابع حدیثی؛ ۲. منابع فقهی، اخلاقی و اعتقادی؛ ۳. منابع رجال‌ی و تراجم؛ ۴. منابع تاریخی که خود به دو بخش تقسیم می‌شوند: الف) منابع عمومی تاریخ اسلام؛ ب) منابع عمومی تاریخ اهل بیت (علیهم السلام) که در این بخش به اختصار به معرفی این منابع پرداخته می‌شود:

۳-۱. منابع حدیثی

بخشی از اطلاعات مربوط به اهل بیت (علیهم السلام) در منابع حدیثی آمده‌اند که رسالت اصلی این منابع سیره‌نگاری نیست؛ اما به مناسبت مباحث مختلف، به بخش‌هایی از زندگی یا تعالیم و آموزه‌های اهل بیت (علیهم السلام) پرداخته‌اند. یکی از مهم‌ترین منابع حدیثی کهن، الکافی از محمد بن یعقوب کلینی (م ۳۲۹) است که در پایان کتاب الحجة در جلد یک، پس از طرح مباحث مفصلی مربوط به حجت، نبوت و امامت، به اختصار شرح حالی از اهل بیت (علیهم السلام) را نیز آورده است. یکی از دلایل اهمیت این بخش از کتاب الکافی آن است که منابع دیگر، به‌ویژه در دوره‌های بعد، از این کتاب استفاده‌های فراوان کرده‌اند. البته به‌جز این بخش، گزارش‌های متعدد و گوناگون دیگری در موضوعات مختلف مربوط به سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام) در ابواب مختلفی از الکافی وجود دارند که از اهمیت بسیاری برخوردار است.

۳-۲. منابع فقهی، اخلاقی و اعتقادی

برخی از کتاب‌های فقهی یا کتاب‌های اخلاقی و اعتقادی به سبب آنکه احادیث، سخنان و مواظب اهل بیت (علیهم السلام) را دربر دارند، اطلاعات گوناگونی از زندگی اهل بیت (علیهم السلام) را ارائه می‌کنند که منبع مهمی برای دوره‌های بعد به شمار می‌آیند. کتاب‌های الامالی و من لایحضره الفقیه از شیخ صدوق (م ۳۸۱)؛ الامالی و المقنعه از شیخ مفید (م ۴۱۳)؛ الاستبصار فیما اختلف من الاخبار، الامالی و تهذیب الاحکام فی شرح المقنعه از شیخ طوسی (م ۴۶۰)؛ تحف العقول عن آل الرسول (علیهم السلام) از ابن شعبه حرانی (م قرن ۴)؛ شرح الاخبار فی فضائل الائمه الاطهار از قاضی نعمان مغربی (م ۳۶۳) و بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمه الاطهار از علامه مجلسی (م ۱۱۱۰) منابعی از این دست هستند.

۳-۳. منابع رجالی و تراجم

کتاب‌های تراجم و رجال بخش دیگری از منابع هستند که بخش‌هایی از زندگی اهل بیت (علیهم السلام) را دربر دارند. کتاب‌های رجال از نجاشی (م ۴۵۰)؛ رجال، اختیار معرفة الرجال و الفهرست از شیخ طوسی (م ۴۶۰)؛ خلاصة الاقوال فی معرفة الرجال از علامه حلی (م ۷۲۶)؛ رجال از ابن داود حلی (م ۷۴۰)؛ الذریعة الی تصانیف الشیعة از شیخ آقابزرگ تهرانی (م ۱۳۸۹) و معجم رجال الحديث از سید ابوالقاسم خویی منابعی از این قبیل هستند.

۳-۴. منابع تاریخی

مهم‌ترین بخش از آگاهی مربوط به زندگی اهل بیت (علیهم السلام) در منابع تاریخی آمده است. بخشی از مباحث مربوط به اهل بیت (علیهم السلام) در منابع تاریخی عمومی تاریخ اسلام آمده است که مطالب مختلف تاریخی درباره افراد، حکومت‌ها، سلسله‌ها، خاندان‌ها و دوره‌های مختلف تاریخی را دربر دارند. البته معمولاً اطلاعات مربوط به اهل بیت (علیهم السلام) در این منابع، پراکنده و در برخی موارد در فصول مختلفی مطرح و در پاره‌ای موارد تکرار شده است. بخش عمده و بیشترین مباحث مربوط به اهل بیت (علیهم السلام) در منابع تاریخی عمومی تاریخ امامان (علیهم السلام) آمده است. این منابع اختصاص به یک امام خاص ندارند و معمولاً درباره دوازده امام یا چهارده معصوم (علیهم السلام) نوشته شده‌اند. با این توضیح، به اختصار، به معرفی و نقد و بررسی تعدادی از این منابع پرداخته می‌شود:

۳-۴-۱. منابع عمومی تاریخ اسلام

بسیاری از منابع دست‌اول تاریخی، اخبار محدوده زمانی پیش از اسلام تا زمان نزدیک به درگذشت مؤلف را در بردارند. این منابع به سبب آنکه موضوع مشخص، فرد مشخص، مقطع معینی از تاریخ اسلام و یا محدوده جغرافیایی معینی را در نظر نگرفته‌اند، بلکه مجموعه حوادث محدوده زمانی ابتدای تاریخ خلقت یا پیش از اسلام و یا تاریخ اسلام تا زمان نزدیک به درگذشت مؤلف را گزارش کرده‌اند، به تاریخ عمومی شناخته می‌شوند. تاریخ خلیفه بن خیاط از خلیفه بن خیاط (م ۲۴۰)؛ تاریخ یعقوبی، نوشته ابن‌واضح یعقوبی (م ۲۸۴)؛ تاریخ طبری از محمد بن جریر طبری (م ۳۱۰)؛ مروج الذهب و معادن الجوهر از علی بن حسین مسعودی (م ۳۴۶)؛ الکامل فی التاریخ از ابن‌اثیر، علی بن محمد جزری (م ۶۳۰)؛ تاریخ الاسلام، نوشته ذهبی، محمد بن احمد (م ۷۴۸) و البدایة و النهایة از ابن‌کثیر، ابوالفداء اسماعیل بن کثیر دمشقی (م ۷۷۴) در شمار منابع عمومی هستند که به سیره اهل بیت (علیهم‌السلام) نیز پرداخته‌اند. البته مقدار، چگونگی و دیدگاه این کتاب‌ها درباره زندگی اهل بیت (علیهم‌السلام) یکسان نیست و به تناسب ساختار یا نوع نگاه نویسندگان تفاوت‌هایی در این منابع وجود دارد.

۳-۴-۲. منابع عمومی تاریخ و فضائل امامان (علیهم‌السلام)

بخش مهمی از اخبار و گزارش‌های تاریخی مربوط به سیره اهل بیت (علیهم‌السلام) در منابع عمومی تاریخ و فضائل امامان (علیهم‌السلام) آمده است. این منابع عموماً با نگاه فضایل‌نگارانه تدوین یافته‌اند و از این رو شاید برخی، آن‌ها را کتاب سیره و تاریخ به شمار نیاورند؛ اما به هر حال با این نگاه به شرح حال یا سیره و زندگی همه امامان (علیهم‌السلام) پرداخته‌اند و از آن رو که شرح حال همه امامان (علیهم‌السلام) یا موضوعات مربوط به همه امامان (علیهم‌السلام) را مطرح کرده‌اند، به آن‌ها منابع عمومی می‌گویند. هرچند تعداد این منابع در قرون نخستین فراوان نیست، اما با توجه به نوع نگاه مؤلفان آن‌ها و شمول مطالب و گزارش‌های تاریخی، اهمیت بسیاری دارند. در اینجا به تعدادی از این منابع اشاره می‌شود:

**۳-۴-۲-۱. الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، نوشته محمد بن محمد بن نعمان عکبری
بغدادی، مشهور به شیخ مفید (م ۴۱۳ ق)**

این کتاب که با نگاهی تاریخی کلامی نگاشته شده است، تنها شرح حال زندگی دوازده امام (علیهم السلام) را دربر دارد؛ از این رو در آن به شرح حال رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و حضرت فاطمه زهرا (علیها السلام) پرداخته نشده است. تاکنون چاپ‌های مختلف و ترجمه‌های متعددی از الارشاد منتشر شده است که بهترین چاپ آن با تحقیق مؤسسه آل البیت (علیهم السلام) در دو جلد سامان یافته است. بدون تردید این کتاب هم به لحاظ قدمت و هم به لحاظ اعتبار و هم به لحاظ مباحث تاریخی از مهم‌ترین آثار مربوط به زندگی امامان (علیهم السلام) به شمار می‌رود.

اهمیت الارشاد چنان است که از همان زمان تا به امروز محل استناد قرار گرفته و منبع مهمی برای مورخان در دوره‌های بعد محسوب می‌شود. استفاده از منابعی که در اختیار شیخ مفید بوده است، اما بعداً از میان رفته‌اند از امتیازات مهم الارشاد است. اهمیت این کتاب سبب شده است تا به چند زبان از جمله انگلیسی، فارسی و اردو ترجمه شود و چند ترجمه فارسی داشته باشد.

۳-۴-۲-۲. إعلام الوری بأعلام الهدی، نوشته فضل بن حسن طبرسی (م ۵۴۸ ق)

این کتاب شرح حال چهارده معصوم (علیهم السلام) را دربر دارد که با شرح حال رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آغاز شده، با شرح حال حضرت فاطمه زهرا (علیها السلام) ادامه یافته و سپس به دوازده امام (علیهم السلام) پرداخته است. این کتاب به سبب اهمیت، قدمت و اعتبار آن محل استناد مورخان بعدی قرار گرفته و به فارسی نیز ترجمه شده است. در بخش‌های مختلف این کتاب و به مناسبت‌های مختلف از سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام) نیز سخن به میان آمده است.

**۳-۴-۲-۳. مناقب آل ابی طالب، مشهور به المناقب، نوشته محمد بن علی، ابن شهر آشوب
مازندرانی (م ۵۸۸)**

ابن شهر آشوب در این کتاب به مناقب اهل بیت (علیهم السلام) پرداخته و با نقل مناقب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آغاز کرده و پس از اشاره به مناقب حضرت فاطمه (علیها السلام) در ابواب جداگانه‌ای به شرح حال و مناقب یازده امام پرداخته و به مناسبت‌های مختلف به سیره خانوادگی اهل بیت اشاره کرده است. از

مهم‌ترین تفاوت‌های این کتاب با منابع دیگر این است که درباره امام دوازدهم و برخی از مباحث مربوط به امامت و غیبت آن حضرت سخنی به میان نیامده است؛ همچنین ابن شهر آشوب در برخی از کتاب‌هایش به مطالبی در مناقب ارجاع داده است که در چاپ موجود از مناقب آل ابی طالب وجود ندارد.

به ظاهر ابن شهر آشوب قصد داشته آنچه درباره مناقب اهل بیت (علیهم‌السلام) و خاندان رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وآلهم‌وسلم) نقل شده است، گردآورد؛ اما بسیاری از مسائل و احادیث موجود در این کتاب وجود ندارد. این در حالی است که ابن شهر آشوب در مقدمه می‌گوید بابی را درباره اصحاب رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وآلهم‌وسلم) و فضایل آن‌ها قرار خواهد داد؛ اما در کتاب موجود چنین مبحثی وجود ندارد. علاوه بر این در مناقب ابن شهر آشوب مطالبی وجود دارد که تنها در این کتاب آمده است و در منابع دیگر یافت نمی‌شود و همین سبب شده است درستی برخی از این مباحث با تردید مواجه شوند.

۳-۴-۲. تذکرة خواص الامة فی خصائص الائمة معروف به تذکرة الخواص، نوشته سبط ابن جوزی (م ۶۵۴)

در این کتاب به زندگانی دوازده امام (علیهم‌السلام) به علاوه حضرت خدیجه (علیها‌السلام) و حضرت فاطمه (علیها‌السلام) پرداخته شده است. البته بیشترین حجم این کتاب مربوط به زندگی سه امام نخستین به ویژه امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) است که دوران زندگی آن حضرت را با جزئیات بیشتری دربر دارد؛ اما پس از آن به اختصار به زندگی سایر امامان (علیهم‌السلام) تا امام دوازدهم پرداخته و بسیار اندک و به شکل موردی به سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم‌السلام) نیز اشاره کرده است.

۳-۴-۲. کشف الغمة فی معرفة الائمة، نوشته علی بن عیسیٰ اربلی (م ۶۹۲ ق)

این کتاب نیز شرح حال چهارده معصوم (علیهم‌السلام) را دربردارد که با شرح حال رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وآلهم‌وسلم) آغاز شده و پس از شرح حال حضرت فاطمه زهرا (علیها‌السلام) به شرح حال دوازده امام (علیهم‌السلام) پرداخته است. پرداختن به گزارش‌های بیشتری از معجزات، تفصیل برخی از اخبار و اشاره به برخی از احادیث و سخنان اهل بیت (علیهم‌السلام) از تفاوت‌های این کتاب نسبت به منابع پیشین است. البته وی در پایان

این بخش، خلاصه‌ای از بخش مربوط به امام هادی (علیه السلام) از کتاب اعلام الوری پیش گفته را نیز آورده است.

۳-۴-۲-۶. *الدُرُ النّظِیم فی مناقب الائمة الالهامیم، جمال الدین یوسف بن حاتم عاملی (مقرن ۷)*
در این کتاب زندگانی چهارده معصوم (علیهم السلام) در چهارده باب مطرح شده که به شکل پراکنده به برخی از موارد از سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام) نیز اشاره شده است. در پایان کتاب برخی مباحث، مانند فضائل خمس طیه، فضائل امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام)، فضائل امام حسن و امام حسین (علیهم السلام)، بحثی درباره عترت و امامان (علیهم السلام) و بحثی درباره بنی عبدالمطلب و بنی هاشم در فصل‌های جداگانه‌ای در باب پانزدهم آمده است.

۴. مفاهیم

۴-۱. اهل بیت (علیهم السلام)

أَهْلُ بَيْتٍ یا اهل البیت، اصطلاحی قرآنی، حدیثی و کلامی به معنای خانواده پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) است که در این معنا تنها یک بار در قرآن کریم (در آیه ۳۳ سوره احزاب که به آیه تطهیر معروف شده) به کاررفته است.

در لغت، اهل الرجل (اهل مرد) به کسانی گفته می‌شود که نسب یا دین و یا چیزی همانند آن دو، مانند صنعت و حرفه یا خانه یا سرزمین، آن‌ها را با آن مرد در یکجا جمع کرده باشد. اهل مرد در اصل درباره افرادی به کار می‌رود که محل سکونت، آن‌ها را با آن مرد یکجا گردآورد و سپس به صورت مجاز درباره کسانی به کاررفته است که نسب، آن‌ها را دورهم جمع می‌کند. اگر اصطلاح «اهل بیت» بدون قید و به صورت مطلق بیاید، منظور خانواده و خاندان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است.^۱ البته در اینکه این اصطلاح در آیه تطهیر شامل چه کسانی می‌شود و منظور از خاندان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) چه کسانی هستند، میان مفسران، محدثان و متکلمان اختلاف نظر وجود دارد؛^۲ اما براساس روایات متعدد و دیدگاه‌های مفسران شیعه منظور از اهل بیت، پنج تن آل عبا و نه تن از فرزندان امام

۱. راغب، مفردات الفاظ القرآن، ص ۹۶.

۲. برای اطلاع بیشتر از اقوال مفسران شیعه و اهل سنت در این باره، ر.ک: طبرسی، مجمع البیان، ج ۷، ص ۵۵۹؛ مکارم شیرازی و همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۷، ص ۳۱۶ به بعد؛ فخر رازی، التفسیر الکبیر، ج ۹، ص ۱۶۸.

حسین (علیه السلام)، یعنی رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، حضرت فاطمه (علیها السلام) و امامان دوازده گانه شیعه هستند.^۱ در این نوشته نیز از اصطلاح اهل بیت همین مفهوم، یعنی چهارده معصوم (علیهم السلام) مورد نظر است.

۴-۲. سیره

واژه «سیره» از ماده «س.ی.ر» (سیر) به معنای گذشتن و روان شدن و حرکت کردن و سیره به معنای طریقت و راه و روش است؛^۲ بنابراین سیره خانوادگی اهل بیت (علیهم السلام)، یعنی راه و روشی که اهل بیت (علیهم السلام) در خانواده و روابط خانوادگی داشتند. البته سیره در معانی دیگری نیز به کار رفته و گاهی به یک اصطلاح تبدیل شده است که معنای خاصی از آن برداشت می شود، مانند اصطلاح «السيرة النبویه» که به معنای حوادث و وقایع دوره رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به کار می رود و کتاب های متعددی که به این نام نگاشته شده اند، به حوادث آن دوره پرداخته اند، مانند «کتاب السیره» از ابو عبدالله محمد بن عمر واقدی (م ۲۰۷)^۳ و «السيرة النبویه» از عبدالملک بن هشام حمیری، مشهور به ابن هشام (م ۲۱۳)؛^۴ اما در این نوشته همان معنای نخست، یعنی راه و روش زندگی اهل بیت (علیهم السلام) منظور است.

۴-۳. تعریف خانواده

خانواده در لغت به معنای خاندان، دودمان، خیل، خانه، تبار، دوده، اهل خانه و اهل البیت آمده است؛^۵ اما در اصطلاح، برای خانواده تعاریف متعددی آورده اند. از آنجاکه نهاد خانواده در طول تاریخ و در فرهنگ های مختلف در شکل های گوناگون تحقق یافته و نیز به جهت اینکه یک خانواده معین ممکن است در معرض حوادثی از قبیل وفات همسر یا طلاق و انتقال به وضعیت تک سرپرستی و مانند آن قرار گیرد، ارائه تعریفی جامع و جهان شمول از واژه خانواده دشوار می نماید. به همین دلیل، تعریف های ارائه شده معمولاً با مشکل جامع یا مانع بودن روبه رو هستند.^۶

۱. برای نمونه، ر. ک: صدوق، کمال الدین، ص ۲۷۸؛ خراز قمی، کفایة الاثر، ص ۱۵۶.

۲. ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۳، ص ۱۲۰.

۳. ابن ندیم، الفهرست، ص ۱۱۱.

۴. زرکلی، الاعلام، ج ۴، ص ۱۶۶.

۵. دهخدا، لغت نامه، ج ۶، ص ۸۲۹۲، واژه خانواده.

۶. بستان، جامعه شناسی خانواده، ص ۵۳.

از همین رو صاحب نظران، تعریف‌های متعددی برای خانواده ارائه کرده‌اند و هر تعریف به بُعدی از خانواده توجه دارد.^۱ در اینجا به نقل برخی از مهم‌ترین تعریف‌های ارائه‌شده از سوی صاحب نظران علوم اجتماعی اشاره می‌شود:

۱. خانواده، واحدی اجتماعی است که براساس ازدواج پدید می‌آید.
۲. خانواده از گروهی از اشخاص تشکیل می‌شود که روابطشان با یکدیگر بر پایه خویشاوندی هم‌خونی استوار است.
۳. خانواده، گروهی اجتماعی است با اقامتگاه مشترک، همکاری اقتصادی و تولیدمثل.^۲
۴. خانواده گروهی از افراد است که از طریق خون، ازدواج یا فرزندخواندگی به هم پیوند خورده‌اند و کارکرد اصلی آن‌ها تولیدمثل است.
۵. خانواده یا خانوار به گروه دو یا چند نفره‌ای اطلاق می‌شود که باهم زندگی می‌کنند؛ درآمد مشترک برای غذا و دیگر ضروریات زندگی دارند و از طریق خون، فرزندخواندگی یا ازدواج، باهم نسبت دارند.
۶. گروهی از افراد که پیوندی بر پایه هم‌خونی (نسبی) یا ازدواج (سببی) و یا فرزندپذیری دارند.^۳
۷. خانواده گروهی است متشکل از افرادی که از طریق پیوند زناشویی، هم‌خونی یا پذیرش با یکدیگر به‌عنوان شوهر، زن، مادر، پدر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل‌اند و فرهنگ مشترکی پدید آورده و در واحد خاصی زندگی می‌کنند.^۴
۸. به واحد حقوقی و اجتماعی که لااقل از یک زن و یک مرد با رابطه زوجیت مشروع پدید آمده باشد، «خانواده» گفته می‌شود.^۵
۹. خانواده به مفهوم محدود آن عبارت است از یک واحد اجتماعی ناشی از ازدواج یک زن و مرد که فرزندان پدیدآمده از آن، آن را تکمیل می‌کند. تعریف دیگری، خانواده را شامل مجموعه‌ای از افراد می‌داند که با هدف و منافع مشترک زیر سقفی گرد هم می‌آیند.^۶

۱. شبیدینی، کانون آرامش، ص ۱۷.

۲. بستان، جامعه‌شناسی خانواده، ص ۵۴.

۳. ساروخانی، دائرةالمعارف علوم اجتماعی، ص ۲۵۴.

۴. ساروخانی، دائرةالمعارف علوم اجتماعی، ص ۲۵۵.

۵. شبیدینی، کانون آرامش، ص ۱۷-۱۸.

۶. قائمی، نظام حیات خانواده در اسلام، ص ۲۰.

۱۰. برخی با توجه به اصول و ارزش‌های اسلامی خانواده را تعریف کرده‌اند که از سایر تعریف‌ها دقیق‌تر است: «نهاد مقدسی است که براساس ضوابط معقول و مشروع زوجیت زن و مرد بنیان نهاده می‌شود و در آن دوام و استمرار، صمیمیت و عواطف و حقوق متقابل و مشترک برقرار بوده و کارکرد اصلی آن توالد و تناسل، تربیت نسل جدید و سکون و آرامش اعضا بوده و قیومیت آن نیز بر عهده مرد است».^۱

با این حال نگاهی گذرا به سیر تطورات خانواده نشان می‌دهد که این نهاد مهم و کهن در عمر طولانی خود، به‌ویژه در دوران معاصر، دستخوش چنان تغییراتی شده است که مشکل بتوان تعریفی جامع از آن ارائه داد. براین اساس، تعریف خانواده، امر سهل و ممتنع است؛ سهل است به علت تصور قالبی که از خانواده، حتی در ذهن خواص وجود دارد و آن را ترکیبی از شوهر، همسر و فرزندان می‌پندارد و ممتنع است به سبب گونه‌های بی‌شمار و متفاوتی که قدر مشترک آن‌ها، تنها اطلاق نام «خانواده» است و جز آن، قدر مشترک دیگری ندارند.^۲

۴-۳-۱. انواع خانواده

براساس تعاریفی که برای خانواده و مفهوم آن بیان شد، خانواده انواع مختلفی دارد که برای آن در دو حوزه اسلام و غرب انواع متعددی را معرفی کرده‌اند؛ بنابراین خانواده در جوامع بشری در انواع و الگوهای گوناگونی شکل گرفته است. عواملی مانند دوری یا نزدیکی نسبت‌های خویشاوندی میان اعضا، ساختار خانواده و مکان زندگی زن و شوهر پس از ازدواج در بروز این گوناگونی مؤثر بوده‌اند. جامعه‌شناسان و مردم‌شناسان کوشیده‌اند این الگوها را که بعضاً عام و بعضاً محدود به جوامع خاص‌اند، شناسایی کنند.

۴-۳-۱-۱. خانواده هسته‌ای

خانواده هسته‌ای، خانواده‌ای است متشکل از زن و شوهر و معمولاً فرزندان آن‌ها که جدا از دیگر بستگان با یکدیگر زندگی می‌کنند. جامعه‌شناسان در تعریف خانواده هسته‌ای، معمولاً قید

۱. شب‌دینی، کانون آرامش، ص ۱۸، به نقل از قائمی، نظام حیات خانواده در اسلام، ص ۷ که البته در این چاپ، نه در این صفحه و نه در صفحات دیگر این تعریف به این شکل نیامده است.

۲. شب‌دینی، کانون آرامش، ص ۱۸.

«زن و شوهر» را درج می‌کنند که به معنای وجود یک مرد و یک زن و تحقق ازدواج میان آن دو است؛ اما به سبب تغییرهای چشمگیری که در دهه‌های اخیر در ساختار خانواده غربی به وقوع پیوسته است، گاه این قید را در تعریف‌های جدیدتر حذف کرده‌اند. خانواده هسته‌ای که اکنون الگوی مسلط خانواده در بیشتر جوامع است، در گذشته نیز یافت می‌شد؛ ولی غلبه نداشت و به‌علاوه، فاقد برخی ویژگی‌های خانواده هسته‌ای معاصر، مانند تعداد کم فرزندان و نومکانی (سکونت زن و شوهر در مکانی جدا از مکان زندگی پدر و مادر بود) بود.^۱

۴-۳-۱. خانواده گسترده

خانواده گسترده، خانواده‌ای که در خود سه نسل یا بیشتر را که با یکدیگر رابطه نسبی دارند، جای می‌دهد. به این قرار، یک خانواده گسترده می‌تواند شامل جد، جده، زن و شوهر و احتمالاً فرزندان مزدوج آنان باشد.^۲

۴-۳-۱. خانواده پدرسالار / خانواده مادرسالار

در بیشتر جوامع و در بخش عمده تاریخ بشر، در مقایسه با زنان، مردان قدرت بیشتری در خانواده داشته‌اند؛ هرچند گاه زنان نیز از قدرت چشمگیری برخوردار شده‌اند. اینکه قدرت بیشتر در اختیار مرد باشد یا زن، تأثیر بسیاری بر ساختار خانواده بر جای می‌گذارد. خانواده‌ای که پدر در آن از قدرت بیشتری برخوردار باشد، «پدرسالار» نامیده می‌شود. «خانواده مادرسالار» خانواده‌ای است که در آن مادر از قدرت بیشتری برخوردار است و احتمالاً ویژگی‌هایی مانند مادرمکانی، مادرنسبی، مادرنامی و تقدم دختران در ارث و جانشینی را نیز به همراه دارد. البته در اینکه چنین خانواده‌ای در تاریخ بشر وجود داشته یا اینکه این یک فرض ذهنی است، میان دانشمندان علوم اجتماعی اختلاف نظر وجود دارد. برخی معتقدند دوره پس از هرج و مرج جنسی، دوره مادرسالاری بوده و پدرسالاری بعدها در تاریخ بشر ظهور یافته است؛ ولی بسیاری از محققان نظریه یادشده را صرفاً یک فرضیه می‌دانند.^۳

۱. بستان، جامعه‌شناسی خانواده، ص ۵۵-۵۶.

۲. ساروخانی، دائرةالمعارف علوم اجتماعی، ص ۲۵۷.

۳. بستان، جامعه‌شناسی خانواده، ص ۵۸-۵۹.

۴-۳-۱. خانواده تک‌همسر/چندهمسر

الگویی از خانواده که در آن تنها یک زن با یک شوهر زندگی می‌کنند، «تک‌همسری» و الگویی که در آن یک مرد یا یک زن با دو یا چند همسر زندگی می‌کند، «چندهمسری» نامیده می‌شود. چندهمسری بر دو قسم است: الگویی که به مردان اجازه می‌دهد در آن واحد، بیش از یک زن داشته باشند، «چندزنی» یا تعدد زوجات و الگوی کمپایی که در آن زنان مجازند در آن واحد، بیش از یک شوهر داشته باشند، «چندشوهری» نامیده می‌شود.^۱ ویل دورانت می‌گوید: «این کیفیت در قبیله تودا و بعضی از قبایل ثبت دیده می‌شود». منتسکیو در روح‌القوانین می‌گوید: «ابوالظہیر الحسن، جهانگرد عرب، در قرن نهم میلادی که به هندوستان و چین رفت، این رسم (چندشوهری) را مشاهده کرد و آن را دلیل بر فحشا شمرد» و هم او می‌نویسد: «در سواحل مالابار قبیله‌ای به نام قبیله «نائیر» زندگی می‌کنند. مردان این قبیله نمی‌توانند بیش از یک زن بگیرند؛ در صورتی که زن‌های آن‌ها می‌توانند شوهرهای متعددی انتخاب کنند».^۲

۴-۳-۵. خانواده تک‌والدی

«خانواده تک‌والدی» یا ناقص، خانواده‌ای است که در آن یکی از دو همسر در اثر مرگ یا طلاق یا به دلایل دیگر حضور ندارد و سرپرستی خانواده تنها بر عهده همسر حاضر است. چنان‌که از این عنوان برمی‌آید، خانواده تک‌والدی منوط به وجود یک یا چند فرزند وابسته است. این نوع خانواده در همه جوامع و همه دوره‌های تاریخی وجود داشته است؛ ولی میزان و علل شیوع آن در جوامع گوناگون متفاوت است.^۳

برای انواع خانواده تقسیمات دیگری برشمرده‌اند که برای اختصار به همین مقدار بسنده می‌شود.^۴ البته برخی، انواع خانواده از دیدگاه اسلام را همان خانواده تک‌همسری، خانواده چندهمسری (البته تنها برای مردان) که به آن‌ها اشاره شد و خانواده مطلوب می‌دانند. خانواده

۱. بستان، جامعه‌شناسی خانواده، ص ۶۰.

۲. مطهری، مجموعه آثار، ج ۱۹، ص ۳۰۰-۳۰۲.

۳. بستان، جامعه‌شناسی خانواده، ص ۶۱.

۴. برای اطلاع بیشتر، ر.ک: بستان، جامعه‌شناسی خانواده، ص ۵۵-۶۶؛ چیل، خانواده‌ها در دنیای امروز، ص ۵۳-۶۲.

مطلوب، خانواده‌ای است که ضوابط و شاخص‌های موردنظر اسلام در آن، مبنای روابط اعضای خانواده قرار می‌گیرد تا آنان در پرتو عمل به آن‌ها، طعم شیرین خوشبختی و سعادت واقعی را بچشند.^۱

۵. جایگاه خانواده

خانواده تنها نظام اجتماعی است که در همه جوامع، از مذهبی و غیرمذهبی پذیرفته شده و توسعه یافته است. در جوامع مختلف دارای نقش، پایگاه و منزلت‌های گوناگون است. باینکه هسته‌ای کوچک از اجتماع است، در حیات اجتماعی مردم نقش و تأثیری فوق‌العاده دارد. خانواده، هسته اول همه سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی است، همه نقش‌های مربوط به ایجاد تمدن و انتقال موارث و رشد و شکوفایی انسانیت به آن مربوط می‌شود. همه سنت‌ها، عقاید و آداب، ویژگی‌های فردی و اجتماعی از طریق خانواده به نسل جدید منتقل می‌گردد. جامعه متشکل از خانواده‌هاست و مختصات آن از طریق روابط خانوادگی وصف‌شدنی است. اثر وجودی مفید و یا زیان‌بخش آن به جامعه هم می‌رسد. ساخت و مشی آن در سکون یا اضطراب جامعه مؤثر است. انگیزه اعضایش در انگیزه‌های اجتماع تأثیر می‌گذارد. چگونگی مشی و سبک زندگی آن در اخلاق جامعه و در صحت یا بیماری آن نقشی مؤثر دارد. تشکیل خانواده خدمتی است به زن و مردی که برای حیات مشترک پیوندی برقرار کرده‌اند و خدمتی است به اجتماع از نظر دور داشتن آن از عوامل فساد و لغزش و ایجاد احساس مسئولیت و به کودک که نیاز به مربی دارد و به مکتب و مذهب که تعالیم آن از این طریق حیات و تداوم پیدا می‌کنند.^۲

۵-۱. جایگاه خانواده در اسلام

تشکیل خانواده در نگاه اسلام از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. خانواده هرچند از نظر جمعیت، یک جامعه بسیار کوچک دانسته می‌شود، اما اسلام به‌منظور سالم‌سازی جوامع بزرگ‌تر انسانی اهتمام ویژه‌ای به سلامت نهاد خانواده دارد. خانواده مهم‌ترین جایی است که در آن باورها و اعتقادات دینی، ارزش‌های اخلاقی و هنجارهای اجتماعی از نسلی به نسلی منتقل

۱. شب‌دینی، کانون آرامش، ص ۱۸-۱۹.

۲. قائمی، نظام حیات خانواده در اسلام، ص ۲۲-۲۳.

می‌شود. از طریق خانواده است که نسل بعدی با دنیای بیرونی آشنا می‌شوند، چگونگی معاشرت و روابط اجتماعی با دیگران را می‌آموزند و راه و رسم زندگی، اخلاق و آداب و رسوم اجتماعی را فرامی‌گیرند. از این رو اسلام برای حفظ قداست و ارزش خانواده اهمیت ویژه‌ای قائل است. به همین دلیل پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «مَا بُنِيَ فِي الْإِسْلَامِ بِنَاءً أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِنَ التَّزْوِيجِ»^۱ هیچ بنایی در اسلام محبوب‌تر از ازدواج پایه‌گذاری نشده است.

پاک‌سازی محیط خانواده و جامعه از آلودگی‌ها، تشویق به ازدواج و تشکیل خانواده، تبیین روابط سالم و سازنده میان همسران و دیگر اعضای خانواده و تأکید ویژه بر تربیت فرزند از جمله برنامه‌هایی است که اسلام برای حفاظت از کانون مقدس خانواده، بدان توجه کرده است.

اعضا و ارکان تشکیل‌دهنده نهاد یا سیستم خانواده در اسلام عبارت‌اند از: زن و مرد که براساس سنت اسلام به عقد یکدیگر درآمده‌اند و ارکان اصلی هستند و فرزندان که ارکان تکمیلی‌اند. طبیعتاً اگر بخواهیم شناختی عمیق از روابط خانوادگی داشته باشیم، لازم است ارکان و اعضای آن و همچنین نحوه تعاملات آن‌ها با یکدیگر را به درستی بشناسیم.^۲

هر انسانی، هم در اصل حیات و هستی و هم در بقا و پایداری خود نیازمند خانواده است. همین مسئله روابط خاصی را میان او و دیگر اعضای خانواده، به‌ویژه پدر و مادر پدید می‌آورد. در بعد معنوی و حیات اخلاقی نیز هر انسانی نیازمند انسان‌های دیگر است که در نخستین گام، خانواده است که بنیان‌های معنوی و اخلاقی فرد را پی‌ریزی می‌کند. افزون‌براین، نیازهای جنسی و عاطفی زن و شوهر نیز در محیط خانواده است که به سالم‌ترین شکل تأمین می‌شود. در خانواده است که بنیان‌های هویت و شخصیت فرزندان پی‌ریزی می‌شود. در حدیث مشهوری از رسول خدا صلی الله علیه و آله چنین نقل شده است:

«كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ حَتَّى يَكُونَ أَبَوَاهُ يَهُودًا أَوْ نَصْرَانِيَةً أَوْ يَمَجَّسَانِيَةً؛ هر مولودی با فطرتی پاک به دنیا می‌آید و پدر و مادر وی، او را یهودی، مسیحی یا مجوسی می‌کنند».^۳

براین اساس است که می‌توان گفت خانواده نقش منحصر به فردی در تکوین شخصیت و

۱. صدوق، الهدایه، ص ۲۵۷؛ حلی، تحریر الاحکام، ج ۳، ص ۴۱۴.

۲. شریفی، همیشه بهار (اخلاق و سبک زندگی اسلامی)، ص ۲۳۴-۲۳۵.

۳. برای اطلاع از این روایت، ر.ک: قاضی نعمان، شرح الاخبار، ج ۱، ص ۱۹۰؛ طبرانی، المعجم الکبیر، ج ۱، ص ۲۸۴.

هویت واقعی افراد، به‌ویژه فرزندان دارد. خانواده، هم می‌تواند موجبات انحراف و شقاوت افراد را رقم بزند و هم زمینه‌های هدایت و سعادت آن‌ها را فراهم کند.^۱

ازدواج و تشکیل خانواده در اسلام چنان اهمیت دارد که حتی بر عبادت و بندگی افراد تأثیر می‌گذارد. در روایات فراوانی بر فضیلت و برتری عبادت فرد متأهل نسبت به فرد مجرد تأکید شده است از جمله آنکه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «رَكْعَتَيْنِ يُصَلِّيهِمَا رَجُلٌ مُتَزَوِّجٌ أَفْضَلُ مِنْ رَجُلٍ يُقُومُ لَيْلَهُ وَيَصُومُ نَهَارَهُ أَغْرَبَ؛ دو رکعت نماز کسی که تشکیل خانواده داده است، برتر از عبادت فرد مجردی است که شب‌ها نماز بخواند و روزها روزه بدارد».^۲ همچنین فرمود: «مَنْ تَزَوَّجَ أَحْرَزَ نِصْفَ دِينِهِ وَفِي حَدِيثٍ آخَرَ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ فِي النَّصْفِ الْآخِرِ أَوْ الْبَاقِي؛ هرکس ازدواج کند، نصف دینش را حفظ کرده است. پس درباره نصف دیگر دینش، تقوای الهی پیشه کند».^۳ همچنین که فرمود: «إِنْ أَرَادَ لَمْؤَاتَاكُمُ الْعُرَابَ؛ پست‌های مردگان شما، افراد مجرد هستند».^۴

بدیهی است این درجه از اهمیت برای خانواده به‌سبب نقش و کارکرد خانواده در اجتماع است. خانواده محل رشد و بالندگی استعدادها و بروز خلاقیت‌ها و مهد تربیت انسان‌ها و سرچشمه محبت‌ها و عاطفه‌ها است. در دین اسلام تشکیل خانواده و تلاش برای ایفای صحیح وظایف والدین و فرزندان و استحکام بنیان‌های خانواده محل توجه و تأکید قرار گرفته است. به عبارت دیگر از منظر اسلام، خانواده سنگ بنای جامعه انسانی است. جامعه برای تداوم بقا، رشد و شکوفایی و نیل به اهدافش نیازمند یک نظم هنجاری است و اساس این نظم هنجاری با تشکیل خانواده برای جامعه مهیا خواهد شد؛ زیرا مسائل اجتماعی و حقوقی، مانند مسائل نسب، ارث، انفاق، تربیت و دیگر مسئولیت‌هایی که پدر و مادر درباره فرزند و نیز در برابر یکدیگر دارند، مانند اطاعت، تمتع و التذاذ و مانند آن، همه بر تشکیل خانواده بار خواهد شد و لازم است رعایت شوند.^۵

۱. شریفی، همیشه بهار (اخلاق و سبک زندگی اسلامی)، ص ۲۳۵-۲۳۶؛ با اندکی تغییر.

۲. کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۳۲۹؛ صدوق، من لایحضره الفقیه، ج ۳، ص ۳۸۴؛

۳. کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۳۲۹؛ صدوق، من لایحضره الفقیه، ج ۳، ص ۳۸۳.

۴. کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۳۲۹؛ طوسی، تهذیب الاحکام، ج ۷، ص ۲۳۹.

۵. شبینی، کانون آرامش، ص ۵۹-۶۰.